

VILNIAUS UNIVERSITETAS

KRISTINA STANKEVIČIŪTĖ

**DON ŽUANAS KAIP KULTŪRINIS KONCEPTAS
IŠ KRITINĖS TEORIJOS PERSPEKTYVOS
(REMIANTIS
G.G. BYRONO *DON ŽUANU*)**

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2016 metai

Disertacija rengta 2000 – 2009 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Asija Kovtun (Vilniaus Universitetas, Kauno humanitarinis fakultetas, humanitariniai mokslai, Filologija - 04H)

Disertacija rengta savarankiškai 2015 – 2016 metais.

Mokslinis konsultantas:

Prof. dr. Gintautas Mažeikis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, Filosofija – 01H)

Disertacija ginama eksternu.

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų krypties taryboje:

Pirmininkas – prof. dr. Almantas Samalavičius (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H).

Nariai:

Prof. dr. Jadvyga Krūminienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H);

Doc. dr. Dalia Čiočytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H);

Doc. dr. Irena Ragaišienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H);

Prof. habil. dr. Mirosława Modrzewska (Gdanskio universitetas (Lenkija), Humanitariniai mokslai, filologija – 04H).

Disertacija bus ginama anglų kalba viešame posėdyje 2016 m. gruodžio mėn. 15 d. 15 val. Filologijos fakulteto K. Donelaičio auditorijoje.

Adresas: Universiteto g. 3, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2016 m. lapkričio mėn. 15 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

IVADAS

PAGRINDIMAS

Nedaugelis žmogaus vaizduotės sukurtų personažų gali pasigirti tokiu populiarumu kaip Don Žuanas. Virtęs bendrinio žodžiu, vartojamu net ir tų, kurie galbūt nieko nežino apie jo literatūrinės šaknis, Don Žuanas funkcionuoja daugelyje kultūrų, įvairių kūrėjų, literatūros interpretatorių bei filosofų opusuose. Donžuanizmo problematiką svarstė gausybė Vakarų ir Rytų Europos autorių. Kaip svarbiausi paminėtini Tirso de Molina, Molière, E.T.A.Hoffmann, G.G.Byron, O.Milosz, Ch.Baudelaire, A.Puškin, S.Kierkegaard, Georges Sand, Bernard Shaw, Albert Camus, Ortega Y Gasset, ir tai tik keletas vardų.

Daugelyje kultūrų (taip pat ir lietuviškoje) žodis *donžuanas* vartojamas kaip *mergišiaus* sinonimas, tokiu būdu koreguojant archetipo kontūrus.

Akivaizdu, kad iš ispaniškojo baroko kilusi Don Žuano figūra negali būti priskirta tik vienai kultūrai. Jis seniai tapo pasaulio piliečiu. Neblėstantis dėmesys Don Žuanui leidžia numanyti, kad šio personažo pagalba skleidžiasi tam tikros visuomenei itin svarbios ir rūpimos problemos. Ižūlusis herojus – vienas prieštaringiausių pasaulinėje kultūroje, tačiau kiekviena epocha vis iš naujo juo domisi.

Vienos pirmųjų reikšmingų studijų apie Don Žuano figūrą autorius Leo Weinsteinas užbaigia savo chrestomatinį veikalą teiginiu, kad kiekvienas vyras tam tikrame savo gyvenimo etape yra Don Žuanas, ir būtent todėl legenda per amžius išliko tokia populiari (L.Weinstein *Metamorphoses of Don Juan*, 1959: 174). Šis žemiškas argumentas, kurį šiandieną iš tiesų reikėtų atnaujinti įtraukiant moteriškąją žmonijos dalį, mitopoetinės literatūros kritikos požiūriu gali būti laikomas aksioma, tolimesnius Don Žuano asmenybės tyrinėjimus paverčiančia tik proto mankšta.

Kita vertus, minimos Weinsteinio studijos išvada iš tiesų kelia tam tikrą terminų sumaištį, kurią būtina paaiškinti. Apibūdindamas Don Žuaną kaip personažą ir literatūros herojų, Weinsteinas bando sieti jo populiarumą su auditorijai būdingu susitapatimu su meno kūrinio (dramos, romano ar operos) veikėju. Don Žuano demonstruojamas elgesio modelis turi jo vardą bei daugybę gerbėjų ir pasekėjų, tačiau savybės, būdingos būtent šiam socialinės egzistencijos bei komunikacijos tipui ir apibrėžiamos kaip *donžuaniškos*, priklauso psichologijos ar net psichiatrijos, bet ne literatūros tyrimų laukui.

Šioje disertacijoje aiškiai atskiriami du konceptai: Don Žuano kultūrinis konceptas, pateikiant jo apibrėžimą bei reikšmės hipotezę, ir donžuanizmo kaip elgesio modelio konceptas, glaudžiai susijęs su pirmuoju, tačiau priklausantis psichologijos sričiai ir dėl to darbe išsamiai neanalizuojamas.

Būdingos donžuanizmo savybės formuojasi archetipinės Don Žuano figūros pagrindu. Don Žuano konceptas yra su šiuo archetipu susijęs darinys, siejamas su estetinėmis bei socialinėmis individualios ar kolektyvinės (pa)sąmonės kuriamomis reikšmėmis. Todėl prasminga pažvelgti į Don Žuaną kaip kultūrinį fenomeną bei paanalizuoti tiek bendras, tiek individualias jo figūrai priskiriamas reikšmes. Don Žuanas yra daugiau nei literatūros personažas ir turi svarbų kultūrinį vaidmenį, kurį ir siekiama atskleisti darbe pateikiamu tyrimu. Don Žuano figūra turėtų būti laikoma kultūriniu konceptu, kurio problematika skleidžiasi atsakant į klausimą, *ka kultūra siekia išreikšti per Don Žuano figūrą, kokios kultūrinės įtampos yra išlaisvinamos per jo vaizdinį*, ir, galiausiai, *kokia yra kultūrinė Don Žuano koncepto reikšmė*, kurią kultūra kaip žmonių bendruomenės produktas transliuoja savo kūrėjams.

Taip pat reikia pažymėti, kad kai kurie tyrėjai griežtai pasisako prieš Don Žuano tyrinėjimo išplėtimą bei ypač prieš jo pavertimą archetipu ar asmenybės tipu apskritai. Šio pobūdžio bandymus atremia, pavyzdžiui, J. W. Smeedas, teigdamas, kad tokie rašytojai traktuoja Don Žuano vardą “kaip etiketę ir [...] modelį savo pačių ir skaitytojų patogumui” (Smeed 1990: 119). Ši kritiko pastaba išryškina vieną iš akcentuotinių Don Žuano tyrimo problemų: kiekvieną kartą, kai figūra minima be specifinės nuorodos, neaišku, kuris būtent – Tirso, Molière, Mozarto ar kuris kitas Don Žuanas turimas omenyje. Tradicinei literatūros kritikai šios problemos apeiti neįmanoma, todėl bet kokia Don Žuano figūros analizė turėtų remtis tik skirtingų temos versijų, sukurtų įvairių autorių, lyginimu.

Nepaisant to, daugelis postmodernizmo ir poststruktūralizmo mąstytojų (Ortega Y Gasset, M. Foucault, A. Camus ir kt.) reflektuoja Don Žuano figūrą, traktuodami ją kaip gatavą konstrukta, kurio reikšmės ir implikacijos yra nusistovėję. Tai reiškia, kad Don Žuano figūra reprezentuoja tam tikrą kultūrinį vaizdinį sociumo (ir filosofinėje) sąmonėje. Šis vaizdinys veikia kaip refleksijos apie žmogiškąjį seksualumą bei socialinių bandymų jį sistematizuoti ir valdyti instrumentas. Šia prasme Don Žuano

figūra yra daugiau nei archetipas, nes archetipai negali būti refleksijos instrumentai, jie yra ikireflektyvūs.

Čia svarbu paminėti, kad daugelis filosofinių tekstų apie Don Žuaną nereflektuoja *pačios* figūros, *kas* jis yra, o labiau diskutuoja, *kodėl* ir *kaip* Don Žuanas yra toks, koks jis yra, tokiu būdu išvengdami būtinybės figūrą apibrėžti. Dauguma modernųjų mąstytojų (A. Camus, M. Foucault ir kt.) traktuoja Don Žuaną kaip atpažįstamą idėją, kurios aiškinti ar apibūdinti nėra reikalo.

Tai reikštų, kad siekiant tyrinėti Don Žuaną kaip kultūrinį konceptą, pirmiausia būtina išsiaiškinti, kas yra kultūrinis konceptas. Šiam tikslui darbe pasitelkiama Deleuze ir Guattari koncepto formavimosi teorija, išdėstyta jų studijoje *Kas tai yra filosofija? (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991 m.)*. Šių Prancūzijos mąstytojų pateikta schema parodo, kad konceptas kultūroje formuojasi trijose referencinėse plotmėse, kurias atitinka ikikonceptinės figūros: *konceptualios personas, estetinės figūros* ir *psichosocialiniai tipai*. Šių trijų figūrų pagrindu ir susiformuoja kultūrinis konceptas. Siekiant pateikti Don Žuano konceptą, disertacijoje apžvelgiamos minėtos referencinės plotmės, apibūdinamos jose sutinkamos ikikonceptinės figūros ir suformuluojamas Don Žuano kaip kultūrinio koncepto apibrėžimas.

Vienas iš pagrindinių Deleuze ir Guattari studijos teiginių – nėra paprastų konceptų; kiekvienas jų susideda iš segmentų ir yra jų apibrėžiamas. *Koncepto* konceptas yra sudarytas iš kitų konceptų, kurie jame susijungia į nedalomą visumą, štai kodėl kiekvienas konceptas yra savo sudedamųjų dalių persidengimo laukas. Remiantis šia teorija, Don Žuano konceptas turi susidėti iš kitų konceptų arba komponentų, kurių sumą nagrinėjama kultūra (t.y. Vakarų civilizacija) suvokia kaip Don Žuano konceptą. Disertacijoje išskiriami trys komponentai, arba konceptai, persidengiantys Don Žuano figūroje, ir argumentuojama jų sąsaja su trimis motyvais, kuriais pagrįsta archetipinė Don Žuano figūra: visagalio vyriškumo (*omnipotent male*), triksterio bei ribos su Anapusiniu pasauliu pažeidimo.

Šie trys motyvai nulemia tris kūrybinio kultūros domėjimosi Don Žuano naratyvu sritis: vyriškosios visagalybės motyvas skleidžiasi per suvedžiojimo ir neatremiamo Don Žuano žavesio temą, triksterio motyvas siejamas su transgresijos tema, peržengtų ribų arba iššūkio Mirusiųjų pasauliui motyvas reflektuoja galios ir autoriteto sistemų temą.

Tačiau būtina pažymėti, kad kultūrinio koncepto formavimosi procesas trijose referencinėse plotmėse bei kultūrinis susidomėjimas Don Žuano naratyvu intensyviausiai akcentuoja pirmus du motyvus: moterų suvedžiojimą ir apgavystę, tuo tarpu galios motyvas atrodo esantis mažiau svarbus. Kitaip tariant, estetinė referencinė plotmė pabrėžia Don Žuano figūros seksualumo aspektą. Triksterio motyvas po Tirso de Molina (pirmosios Don Žuano dramos autoriaus) modifikuojamas ir išlieka labai aktyvus psichosocialinėje referencinėje plotmėje. Filosofinė referencinė plotmė dažniausiai tyrinėja esamus ir potencialius dviejų pirmųjų plotmių ryšius, t.y. bando aiškinti nepasotinamą Don Žuano 'apetitą' moterims, rasti jo motyvaciją, teisinti arba pasmerkti.

Kiekviena epocha akcentuoja sau svarbesnį motyvą. Tirso ir barokas pabrėžia galią, autoritetą, išreiškiamą Anapusinio pasaulio pavidalu. Vėlesnėms epochoms svarbesni tampa visagalis vyriškumas (*male omnipotence*) bei suvedžiojimo motyvai. Apgavystės motyvas dažniausiai išlaikomas kaip personažo įžūlumo iliustracija, o kartais, pavyzdžiui, romantizmo epochoje - išvis ignoruojamas.

Tačiau būtent santykis su Anapusiniu pasauliu yra ta siužetinė linija, kuri demonstruoja Don Žuano kaip literatūrinio personažo ypatingumą (Weinstein 1959: 20). Šis aspektas – vienas svarbiausių Don Žuano koncepto analizėje. Anapusinio pasaulio motyvas iškelia (ne)baudžiamumo, nepaklusnumo sistemai temą, kuri yra Don Žuano legendos pagrindas. Disertacijoje dominavimo idėja nuolat akcentuojama kaip vienas iš svarbiausių kultūrinės Don Žuano koncepto reikšmės aspektų.

Don Žuano naratyvas išliko populiarus Vakarų kultūroje daugiau nei keturis šimtmečius. Viena figūros tyrinėjimo problemų yra ta, kad neegzistuoja kanoninis, *uniforminis* Don Žuano personažas, kiekviename kūrinyje jis vis kitoks. Daugybė legendos versijų ir personažo interpretacijų nulėmė tai, kad Don Žuaną sunku apibrėžti (nors tuo pat metu ir užtikrino nuolatinį legendos atsinaujinimą). Arba, kaip sako Leo Weinsteinas, kai kalbame apie Don Žuano personažą, kurį Don Žuaną mes turime omenyje: karštakošį Tirso de Molinos ispaną, skeptiškąjį Moliere'o ateistą, lengvabūdį Mozarto mergišių, romantišką Hoffmanno įsimylėjėlį ar dar kokį kitą Don Žuaną? (Weinstein 1959: 4). Britų romantizmo poeto G. G. Byrono Don Žuanas – pirmasis pasyvus herojus, ne suvedžiotojas, o suvedžiojamasis (laikomas pirmuoju postmodernaus herojaus prototipu Vakarų kultūroje).

Nors Byrono *Don Žuano* ryšiai su postmodernizmu vis dar kelia akademines diskusijas, ši epinė Don Žuano legendos versija yra labai svarbus žingsnis tolimesniam Don Žuano koncepto formavimuisi, ypač XX-me amžiuje. Tuo pačiu pažymėtina, kad XXI a. kultūroje Don Žuano personažas atrodo praradęs aktualumą (paskutinis svarbus Don Žuano naratyvu pagrįstas veikalas – M.Frischo drama *Don Žuanas arba Meilė geometrijai*¹, pasirodė 1953 m).

Vis dėlto Don Žuano figūra nedingo iš kultūrinių refleksijų lauko, nors socialinis suvedžiojimo, apgavystės, normų pažeidimo suvokimas pasikeitė; personažą modifikavo visuomenės pokyčiai, kultūriniai lūkesčiai. Šiuolaikinė Don Žuano figūra priklauso populiariajai kultūrai, kuri sėkmingai įkomponavo suvedziotojo archetipą į naująjį postmoderno eros personažą – superagentą 007 Džeimsą Bondą.

Panašumų tarp šių dviejų figūrų netrūksta, tačiau jų kultūrinės reikšmės ir naratyvų skleidžiamos žinutės tikrai skiriasi; šių skirčių paieška bei nustatymas yra vienas disertacijos uždavinių.

Disertacijoje argumentuojama ir atskleidžiama, kad Don Žuano figūra yra itin kompleksiška ir sudėtinga tiek kaip reiškiny, tiek kaip konceptas, todėl nepakankama analizuoti ją, remiantis tik viena teorine žiūra. Kiekvienas motyvas bei kultūrinis interesas geriausiai skleidžiasi tam tikros teorijos rėmuose, todėl būtent kritinės teorijos postulatai, leidžiantys apjungti keletą postmodernistinių teorinių minties modelių, buvo pasirinkti teoriniam disertacijos pagrindui formuoti.

TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

Šios disertacijos objektas – Don Žuano figūra kaip kultūrinis konceptas – reikalauja apžvelgti dvi tyrimų sritis: koncepto analizės ir Don Žuano figūros studijų lauko.

Moksliniai Don Žuano legendos tyrimai yra labai gausūs ir ženkliai prisideda prie figūros populiarumo. Bendriausiais bruožais juos galima suskirstyti į dvi grupes: tai lyginamosios studijos, tyrinėjančios įvairius Don Žuano legendos variantus skirtingose

¹Svarbi pastaba: tai nereiškia, kad dėmesys Don Žuano naratyvui visiškai pranyko; tai reiškia, kad nebuvo sukurta interpretacijos, svarba prilygstančios Tirso, Moliere'o, Hoffmanno, Byrono ar O.Milosz kūriniams. Kita svarbi pastaba: naujausia kultūrinė Don Žuano naratyvo refleksija – romantinė komedija-drama "Don Žuanas DeMarko", prodiusuota F. F. Coppola (1994), - yra filmo režisieriaus ir scenaristo Jeremy Levens'o apsakymo "Don Žuanas DeMarko" perdirbinys ir Byrono Don Žuano versijos interpretacija.

kultūrose, ir analitinės studijos, vienos ar kitos teorinės žiūros pagrindu tiriančios vieną konkrečią legendos versiją. Lyginamosios kritikos objektas - Don Žuano charakterio raida bei pokyčiai legendos naratyve; ispanų dramaturgo Tirso de Molina versija laikoma pirmine. Kaip autoritetingiausias studijas reikia paminėti Leo Weinstein (*Metamorphoses of Don Juan*, 1959), Ian Watt (*Myths of Modern Individualism: Faust, Don Quixote, Don Juan, Robinson Crusoe*, 1996), Sarah Wright (*Tales of Seduction: The Figure of Don Juan in Spanish Culture*, 2012), rinkinį *Selected Interdisciplinary Essays on the Representation of the Don Juan Archetype in Myth and Culture* (red. Ginger, A., J. Hobbs ir H. Lewis, 2000) ir kt. Don Žuano temos studijos, tiriančios tik vieną legendos versiją, dažniausiai nagrinėja vieno autoriaus kūrinį, ir/ arba įtaką, kurią jis turėjo vienai ar kitai literatūrinei tradicijai. Iš tokių paminėtinos *Don Juan and the Point of Honour: Seduction, Patriarchal Society, and Literary Tradition* (James Mandrell, 1992), *Byron's Don Juan and the Don Juan Legend* (Moyra Haslett, 1997), *The Don Giovanni Book: Myths of Seduction and Betrayal* (red. Jonathan Miller, 1990).

Naujausia kritikos tendencija yra apjungti šiuos tyrimų tipus. Pastarųjų metų akademiniai darbai žvelgia į vieną Don Žuano legendos versiją bei jos atspindžius tam tikroje kultūroje, pavyzdžiui, tiria Tirso *El Burlador* įtaką vėlesniems ispaniškiesiems legendos variantams²; Moliere'o *Dom Juan* svarbą prancūziškajai Don Žuano temos traktuotei; tyrinėja legendos variantus vieno žanro rėmuose (šio tipo studijose dominuoja dėmesys operos žanrui)³.

Kalbant apie lietuvišką indėlį į Don Žuano legendos studijų sritį, reikia pažymėti, kad jis gana kuklus. Bendroji kultūrinė Don Žuano mito samprata išreiškiama lingvistinėmis priemonėmis (terminas *donžuanas* yra paplitęs kaip 'mergišiaus' apibūdinimas). Akademiniai šios temos tyrimai daugiausia susiję su Oskaro Milašiaus misterija "Migelis Manjara", vieninteliu plačiai žinomu (ir, svarbu paminėti, tarptautiniu mastu pripažintu) Lietuvos kūrybiniu indėliu į Don Žuano legendą. Svarbiausios O. Milašiaus kūrybinio palikimo tyrinėtojos Lietuvoje yra Genovaitė Dručkutė ir Elina

²Pvz., *Tirso's Don Juan: The Metamorphosis of a Theme*. Eds. Joseph M. Sola-Sole and George E. Gingras. Washington: The Catholic University of America Press, 1988.

³Pvz., *The Don Giovanni Book: Myths of Seduction and Betrayal*. Ed. Jonathan Miller, London: Faber and Faber Limited, 1990.

Naujokaitienė, pastoviai publikuojančios savo tyrinėjimo medžiagą⁴. Oskaro Milašiaus filosofija nagrinėta Andriaus Konickio disertacijoje (apginta Vilniaus universitete 1995 m.); išsamią beletrizuotą rašytojo biografiją publikavo žurnalistas Laimonas Tapinas (*Septynios vienatvės Paryžiuje*, 1993 m.).

Antroji apžvelgiama tyrimų sritis – konceptinė analizė. Ji dažniausiai taikoma abstrakčių sąvokų (meilė, konfliktas, lyderystė, kitumas ir pan.) tyrinėjimui, tačiau yra pavyzdžių, kai ir kultūrinės figūros tiriamos kaip kultūriniai konceptai. G. Mažeikis savo darbuose gana plačiai taiko konceptinę analizę (pvz., *Po pono ir tarno*, *Įsitikinimai* ir kt.). Straipsnyje *Triksteris: besijuokiantis, ekstatiškas, kūrybiškas griovėjas. Analitinės antropologijos žvilgsnis* (žr. *Inter-studia humanitatis*, 2014 m.) Mažeikio taikoma tyrimo schema labai panaši į Deleuze ir Guattari siūlomą koncepto teorijos modelį. Triksterystės reiškinys pirmiausia nagrinėjamas jo archetipiniame, mitiniame kontekste, toliau seka psichosocialinių ‘atvejų’ analizė bei estetinių (t.y. literatūrinių) triksterio archetipo pavyzdžių nagrinėjimas. Filosofinė triksterio koncepto plotmė nuolat minima, straipsnyje ji apibūdinama kaip filosofinė ir politinė antropologija.

Kritinės teorijos aspektu Don Žuano figūra yra mėgstama tarpdisciplininių tyrimų tema. Vienas įdomiausių tokio pobūdžio studijų pavyzdžių – 2000 m. publikuotas straipsnių rinkinys *Selected Interdisciplinary Essays on the Representation of the Don Juan Archetype in Myth and Culture* (*Studies in Comparative Literature*. Vol. 39. Lewiston: The Edwin Mellen Press, žr. aukščiau). Rinkinyje aptariami įvairūs žanrai ir medijos nuo romano ir dramos iki operos ir kino, pateikiami įvairiausi teoriniai požiūriai. Tikslumo dėlei reikia paminėti, kad jie galbūt ne visiškai atitinka kritinės teorijos, kaip ji suvokiama šioje disertacijoje, sampratą, tačiau išlaiko jai būdingą tarpdisciplininę socialinę temos traktuotę. Vienas geriausių kritinės teorijos taikymo Don Žuano legendos tyrimui pavyzdžių yra Kembridžo universiteto mokslininkės Sarah Wright studija *Tales of Seduction: The Figure of Don Juan in Spanish Culture* (2007, 2012). Jos autorė, jungdama Š. Felman kalbos aktų teoriją, psichoanalizę, P. Bourdieu ‘skonio’ teoriją bei T. Adorno ir W. Benjamino idėjų refleksijas, pateikia įžvalgią XX a. Don Žuano temos kritikos versiją, puikų tarpdisciplininės kritikos (apimančios tokias

⁴Paminėtinos publikacijos: Dručkutė, G., 2009. Oskaro Milašiaus Ispanija. H. Šabasevičius, red. *Krantai* 2009. No. 4. 30-34; Naujokaitienė, E., 2012. Oskaro Milašiaus kūryba ir Czeslawo Miloszo eseistika. *Lituanistų sambūris* 2013, www.lituanistusamburis.lt

skirtingas sritis kaip medicina, psichoanalizė ir lingvistika) pavyzdį.

DARBO NAUJUMAS IR AKTUALUMAS

Ši disertacija yra pirmasis tokio pobūdžio bandymas apibrėžti Don Žuaną kaip kultūrinį konceptą. Pradedant Stendahliu ir Kierkegaardu⁵ Don Žuanas suvokiamas kaip archetipinio suvedžiotyto figūra, tačiau visos filosofinės personažo refleksijos traktuoja jį kaip (at)pažįstamą konceptą. Disertacijoje pateikiama Don Žuano kaip kultūrinio koncepto apibrėžtis ir tiriama, kokia yra ta žinia, kurią Don Žuano figūra kaip konceptas skleidžia savo kultūrai ir visai Vakarų civilizacijai.

Darbe argumentuojamas teiginys, kad šiuolaikinės popkultūros personažas superagentas Džeimsas Bondas yra Don Žuano figūros konceptualizacija XX-me a., ir kad jis yra šiuolaikinė Don Žuano koncepto versija. Paralelės tarp šių dviejų figūrų buvo nurodytos ir ankstesniuose moksliniuose tyrimuose, tačiau konceptinė analizė ir palyginimas – originalus šios disertacijos tyrimo rezultatas.

Kritinė teorija Don Žuano figūros analizei buvo taikyta ir anksčiau (žr. Sarah Wright, Ian Watt, Moyra Haslett ir kt.), tačiau kritinės teorijos jungtis su Deleuze ir Guattari koncepto teorija yra anksčiau nenaudotas metodas. Taikoma metodologija, kritinės teorijos pagrindu sudaryta iš šešių šiuolaikinių filosofinių minties modelių, analizuojančių atskirus koncepto aspektus, yra originali ir nauja.

Lietuvos mokslininkų indėlio į tarpdisciplininius Don Žuano figūros tyrimus kontekste ši disertacija yra pirmasis tokio pobūdžio darbas, ypač dėl to, kad pirmą kartą itin nuodugniai analizuojama G. G. Byrono poema *Don Žuanas*.

Disertacijos teiginiai skatina populiarių šiuolaikinių kultūrinių tendencijų peržiūrą, kvestionuoja jų socialinę įtaką bei atskleidžia politinius galios motyvus populiariosios kultūros ir masinių informacijos priemonių industrijose. Tai taip pat rodo ypatingą darbo aktualumą.

DARBO OBJEKTAS, TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Disertacijos objektas yra Don Žuano figūros kaip kultūrinio koncepto bei jo kultūrinės reikšmės analizė pagal Deleuze ir Guattari schemą iš kritinės teorijos

⁵ Pirmųjų filosofinių refleksijų apie Don Žuano figūrą konceptiniu aspektu autoriai.

perspektyvos. Darbo tikslas – iššifruoti Don Žuano kaip kultūrinio koncepto prasmę, skleidžiamą estetiniuose ir kritiniuose literatūros bei filosofijos veikaluose, bei paaiškinti, kodėl XX a. antroje pusėje smuko figūros populiarumas.

Siekiant įgyvendinti šiuos tikslus buvo suformuluoti šeši uždaviniai:

1. Atskirti archetipo ir koncepto sąvokas;
2. Pateikti teorinį koncepto formavimosi proceso pagrindimą, remiantis Deleuze ir Guattari koncepto teorija;
3. Atskleisti tris referencines Deleuze ir Guattari nurodytas koncepto formavimosi plotmes (psichosocialinę, estetinę, filosofinę) Don Žuano koncepte;
4. Nustatyti tris pagrindinius kultūrinio Don Žuano koncepto komponentus (suvedžiojimas, transgresija, galia/ dominavimas) bei analizuoti juos iš kritinės teorijos perspektyvos literatūros kūrinuose Don Žuano naratyvo pagrindu;
5. Remiantis atlikta analize pasiūlyti kultūrinės Don Žuano koncepto žinios išaiškinimą;
6. Paaiškinti susidomėjimo Don Žuano tema nuosmukio antroje XX a. pusėje priežastis ir pagrįsti hipotezę, kad šiuolaikinis Don Žuanas yra konceptualizuojamas kaip kino herojus Džeimsas Bondas.

TYRIMO METODAI

Disertacijoje argumentuojama, kad Don Žuano koncepto sudėtingumas bei kompleksiskumas negali būti atskleistas žvelgiant į jį tik iš vienos teorinės perspektyvos. Kiekvienas koncepto komponentas geriausiai atsiskleidžia tik tam tikros teorijos šviesoje, todėl bendram teoriniam disertacijos pagrindui sudaryti buvo pasirinkta kritinė teorija, leidžianti operuoti keletu postmodernistinių teorinių metodų. Disertacijos teiginiams pagrįsti ir tyrimams atlikti naudotos teorijos bei jų tyrimo metodai:

- Giles Deleuze ir Felix Guattari koncepto teorija
- Jürgen Habermaso komunikacinio veiksmo teorija
- Michel Foucault galios teorija
- Georges Bataille ir Michel Foucault transgresijos teorija
- Jean Baudrillard *šaltojo* suvedžiojimo masinėmis informacijos priemonėmis teorija

- Herbert Marcuse vienmačio žmogaus teorija.

Disertacijoje taikytos kokybinės analizės, lyginamosios analizės bei kontekstinės analizės metodikos.

GINAMI TEIGINIAI

Don Žuano figūros problematika yra arba socialinio pobūdžio, arba siejasi su jo santykiais su kitais visuomenės nariais (vyrais ir moterimis), bet dažniausiai kelia socialinių seksualumą reguliuojančių taisyklių struktūros bei pobūdžio, autoriteto galios bei jos ribų klausimus.

Ginami šie disertacijos teiginiai:

1. Don Žuanas yra visų pirma socialinis konceptas, konstruojamas per draudimą, jis įgauna prasmę tik tokiame sociume, kuriame tas draudimas galioja; kai draudimo nebelieka, Don Žuano figūra nustoja būti socialiai įdomi.

2. Kaip socialinis konceptas Don Žuanas yra visuomeninės galios sistemos tikrintojas, jis nubrėžtų ribų peržengimais išmėgina sistemos veiksnumą ir pajėgumą.

3. Don Žuano konceptas taip pat yra susidorojimo su vyrišku hiperseksualumu instrumentas ir priemonė pademonstruoti vyro galią moteriai; jis gali funkcionuoti ir būti aktualus tik tokioje visuomeninėje sistemoje, kuri slopina seksualumą, ypač moters seksualumą.

4. Don Žuanas yra socialinės sistemos normų (ypač siejamų su seksualumu) transgresijos konceptas. Kai socialinės normos, reguliuojančios seksualumą ir galios santykius, pasikeičia, Don Žuano konceptas mutuoja, įgaudamas populiariosios kultūros herojaus, filmo personažo Džeimso Bondo pavidalą: beširdis suvedžiotojas virsta superherojumi, suvedžiojimą naudojančiu kaip maskuotę.

5. Donžuaniškosios savybės – suvedžiojimas, hiperseksualumas, autoriteto nepaisymas – virsta naujojo postmodernaus personažo norminėmis savybėmis.

6. Tačiau šio pokyčio rezultatas nesukuria transgresyvos figūros. Džeimsas Bondas nėra rezistencinė ar visuomeninių normų pažeidėjo figūra, bet priešingai, prezentuoja save kaip šias normas įtvirtinantis personažą. Kaip ir Don Žuanas, Bondas yra galios ir dominavimo figūra, tačiau, skirtingai nei Don Žuanas, Bondas - sistemos instrumentas, kuris niekada nesukyla prieš savo šeiminką ir visada vykdo svarbiausią reikalavimą – tarnauti sistemai.

TIRIAMŲ KŪRINIŲ ATRANKA

Kūrinių Don Žuano tema kiekis – sunkiai aprėpiamas, todėl šioje disertacijoje nagrinėjamos tik tos versijos, kurios yra tyrėjų visuotinai pripažintos svarbiausiomis ir svariai prisidėjusiomis prie Don Žuano temos plėtotės:

Tirso de Molina [Gabriel Tellez pseudonimas]. *El Burlador de Sevilla y convidado de piedra* [Sevilijos apgavikas ir jo akmeninis svečias]. Drama. Parašyta tarp 1613 ir 1630 m. Laikoma pirmąja drama Don Žuano tema.

Molière. *Dom Juan ou le Festin de Pierre* [Don Žuanas arba Akmeninis svečias]. Pirmas pastatymas 1665 m. vasario 15 d. Pirmą kartą publikuota 1682 m.

Wolfgang Amadeus Mozart. *Il dissoluto punito ossia il Don Giovanni* [Nubaustas laisvamanis arba Don Džiovanis]. Komiška dviejų veiksmų opera. Libretas Lorenzo da Ponte. Pirmas atlikimas 1787 m. spalio 29 d. Prahoje.

E. T. A. Hoffmann. *Don Juan. Eine fabelhafte Begebenheit, die sich mit einem reisenden Enthusiasten zugetragen* [Don Žuanas. Neįprastas epizodas iš keliaujančio muzikos mylėtojo gyvenimo]. Apysaka. 1813 m.

G. G. Byron. *Don Žuanas*. Epinė poema. 1818-23 m.

O. Milosz. *Migelis Manjara*. Šešių paveikslų misterija. 1912 m.

Dėl disertacijoje nagrinėjamos temos specifikos (tyrinėjami Don Žuano figūros ryšiai su šiuolaikine populiariąja kultūra) bei siekio akcentuoti Bairono *Don Žuaną*, būtent šiai legendos versijai skiriama daug daugiau dėmesio nei kitiems čia paminėtiems variantams.

DISERTACIJOS STRUKTŪRA

Pirmojoje disertacijos dalyje pristatomas teorinis tyrimo pagrindas: kritinė teorija ir jos tyrimo metodai. Apžvelgiama Frankfurto mokyklos (T. Adorno, W. Benjamino) teorinė žiūra bei kultūros industrijų traktuotė, kritinės teorijos ir postmodernistinės minties (ypač J. Baudrillard'o) ideologiniai nesutarimai bei *trečiosios kartos* kritinės teorijos mąstytojų metodologinės nuostatos. Trumpai aptariamos Don Žuano figūros tyrimų kritinės teorijos požiūriu publikacijos.

Antroje dalyje apžvelgiama Don Žuano koncepto formavimosi genezė ir istorija. Pirmiausia pristatoma archetipinė Don Žuano figūra bei su ja susiję naratyviniai Don

Žuano legendos motyvai: visagalio vyro (*omnipotent male*), triksterio figūros, Anapusinio pasaulio ribų peržengimo. Apžvalgoje taip pat pateikiama trijų referencinių plotmių (psichosocialinės, estetinės, filosofinės), kaip jas apibūdina Deleuze ir Guattari, istorinė perspektyva. Psichosocialinės plotmės apžvalgoje nagrinėjami su donžuanišku elgesio modeliu siejami pasileidėlio, laisvamano ir dendžio socialiniai tipažai bei psichologiniai tipai. Estetinės plotmės perspektyva atskleidžia šešias svarbiausias Don Žuano koncepto formavimuisi didžiausią įtaką padariusias menines versijas: Tirso de Molina, Moliere, Mozarto/ da Ponte, Hoffmanno, Byrono ir Milašiaus. Filosofinės perspektyvos apžvalgoje aptariamos Kierkegaardo, Ortega Y Gasseto, Camus refleksijos Don Žuano figūros tema.

Trečiojoje dalyje plėtojama trijų pagrindinių Don Žuano legendos motyvų (suvedžiojimo, transgresijos, galios/ dominavimo) analizė. Šie trys aspektai nulemia koncepto transliuojamos kultūrinės žinios esmę.

Galios motyvas Don Žuano naratyve aptiriamas remiantis Michel Foucault teorinėmis mintimis. Don Žuanas apibūdinamas kaip politinė galios figūra, dominuojanti tiek savo visuomenės, tiek moterų, su kuriomis užmezga santykius, tiek žiūrovų, su kurių pagalba kuria savo ‘suvedziotojo diskursą’, atžvilgiu. Teorinės išvalgos pagrindžiamos Byrono poemos *Don Žuanas* analize.

Remiantis Georges Bataille transgresijos ir transcendencijos teorija bei Michel Foucault transgresijos suvokimu, Don Žuano personažas analizuojamas kaip transgresijos instrumentas. Jis pats nepatiria jokios vidinės transformacijos, tačiau veikia kaip įrankis, kurio dėka transgresiją gali patirti su juo susiduriantys asmenys (tiek moterys, tiek vyrai). Byrono poemos *Don Žuanas* analizė patvirtina teorines išvalgas.

Suvedžiojimo motyvas Don Žuano legendoje nagrinėjamas pasitelkus Algio Mickūno suformuluotą Eroso, kaip pagrindinės žmogiškosios egzistencijos varomosios jėgos, idėją. Santykis su Don Žuanu atveria nekaltai merginai laisvo erotinio kosmoso erdvę, kurioje socialiniai apribojimai neegzistuoja. Taip pat pateikiamos Kierkegard'o, Baudrillard'o bei vienos žinomiausių feminizmo literatūros kritikių Jane Miller suvedžiojimo teorijos. Remiantis J. Baudrillard'o siūlomu suvedžiojimo skirstymu į *vyriškąjį* ir *moteriškąjį*, tema išsamiai nagrinėjama Bairono poemos *Don Žuanas* tekste.

Ketvirtojoje dalyje pristatomas paskutinis disertacijos teiginys, kad XX a. Vakarų kultūroje Don Žuano konceptas praranda savo transgresyviąją vertę. Pasikeitus

socialinėms ir kultūrinėms normoms, Don Žuanas yra konceptualizuojamas per popkultūros figūrą, filmo herojų superagentą 007 Džeimsą Bondą. Šio personažo vertinimas pateikiamas iš Herberto Marcuse vienmačio žmogaus teorijos perspektyvos. Bondo paveikslas, formuojamas tų pačių trijų (suvedžiojimo, transgresijos, galios) konceptų pagrindu, vis tik neprilygsta Don Žuano figūrai, nes neturi transgresinės vertės; jis traktuotinas kaip *vienmatis žmogus*.

IŠVADOS

Kritinė teorija kaip kritinis metodas, taikomas humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, yra produktyvus, lankstus, atviras ir puikiai tinka Don Žuano problematikos sudėtingumui atskleisti.

Vadinamoji ‘trečiosios kartos’ kritinė teorija leidžia jungti klasikinės kritinės teorijos tyrimo būdus su poststruktūralizmo metodais bei dekonstrukcijos praktikomis. Ši kombinacija kartu su tarpdisciplininiu kritinės teorijos požiūriu į kultūrą bei Habermaso komunikacinio veiksmo teorija leidžia formuoti originalų Don Žuano figūros tyrimo metodą.

Kritinė teorija apibrėžia konceptą kaip susitarimą, teigdama, kad kultūrinio koncepto riboženkliai yra komunikacinis veiksmas – koncepto reikšmę sukuria socialinio reiškinių ir mentalinės jo sampratos santykis. Reiškinyms ir jo samprata nuolat persidengia tarpusavyje, tarp jų egzistuoja nuolatinė įtampa, kuri ir atsiduria vieno ar kito kultūrinio koncepto kritinio vertinimo centre.

Kritinė teorija pabrėžia socialinius ir komunikacinius filosofinės refleksijos aspektus. Jos praktikai pirmiausia domisi socialinėmis kultūrinių konceptų reikšmėmis, kokiais būdais tos reikšmės yra komunikuojamos visuomenės nariams bei tų konceptų ir jų komunikavimo įtaka visuomenei.

Habermaso komunikacinio veiksmo teorija teigia, jog komunikacija tarnauja tam, kad supratimo procese abi pusės perteiktų ir atnaujintų kultūrinės žinias. Šioje disertacijoje Don Žuano koncepto kritika, grindžiama komunikacinio veiksmo teorija, traktuoja Don Žuaną kaip kultūrinės žinios nešėją, tiria tos žinios požymius bei socialinės tapatybės, su kuria konceptas yra susijęs, aspektus.

Taikant Deleuze ir Guattari koncepto teoriją ir susiejant ją su kultūra, disertacijoje apibrėžiamas kultūrinis konceptas bei pateikiama Don Žuano kaip

kultūrinio koncepto samprata.

Deleuze ir Guattari koncepto teorija labiau taikytina abstrakčių konceptų refleksijai. Don Žuanas savo ruožtu yra gan konkreti figūra; jo konceptas apima taip pat ir istorinę koncepto formavimosi dimensiją – archetipinį Don Žuano paveikslą. Taigi Don Žuano figūra yra trijų archaiškų motyvų - visagalio vyriškumo (*male omnipotence*), triksterio, Anapusinio pasaulio ribų pažeidimo – lydinys.

Triksterio figūra bei jos polinkis į apgaulę atrodo tinkamas Don Žuano socialinio vaidmens paaiškinimas. Tačiau Don Žuanas nėra tikrasis triksteris, jis nepriklauso ir karnavalo pasauliui. Don Žuanas naudojami karnavalo instrumentais (kauke, maskuote, pokštais), tačiau jo pasiektas rezultatas nesuteikia apsisvalymo ar kokio nors įtampos atpalaidavimo, kaip įprasta karnavaliniam vyksmui. Don Žuano inspiruota transformacija neatneša jokių teigiamų pokyčių visuomenėje, greičiau atvirksčiai. Don Žuanas yra suvokiamas kaip grėsmė visuomeninei santvarkai, ir tokiu būdu tampa transformacijos (asmeninės, visuomeninės) ‘užtaisu’, o ne katalizatoriumi.

Trijų Deleuze ir Guattari nurodomų koncepto genezės referencinių plotmių – psichosocialinės, estetinės ir filosofinės – apžvalga leidžia padaryti išvadą, kad Don Žuano sąvoka egzistuoja kiekvienoje jų. Kaip *psichosocialinis tipas* Don Žuanas yra atpažįstamas elgesio modelis, kurį krikščioniškasis Vakarų sociumas suvokia ir vertina pagal savo meto visuomeninius standartus. Kaip *estetinė figūra* Don Žuanas yra priemonė išreikšti visuomenės požiūrį į hiperseksualumą ir suvedžiojimo reiškinį, o vertinimas priklauso nuo epochos moralinių nuostatų sistemos. Kaip *konceptuali persona* Don Žuanas yra medžiaga jį reflektuojančio filosofo individualiai suvedžiojimo sampratai. Šių trijų referencinių plotmių apžvalga patvirtina Deleuze ir Guattari siūlomą koncepto formavimosi schemą.

Kritinė teorija leidžia daryti išvadą, kad Don Žuanas visų pirma yra patriarchalinės visuomeninės sistemos sukurtas socialinis konceptas; jo egzistavimas pagrįstas draudimu ir turi prasmę tik tokiame sociume, kur tas draudimas galioja. Don Žuano konceptas veikia kaip valdančiosios sistemos visuomenėje patikra, jo sistemos nustatytų ribų pažeidimai testuoja sistemos atsparumą. Kaip sistemos dalis Don Žuanas vienareikšmiškai yra dominuojantysis. Jo galia akivaizdi tiek visuomenėje, tiek santykiuose su moterimis, tiek kuriant savo reputaciją. Jis taip pat yra politinė figūra galios prasme: jo gyvenimo būdas yra visuomeninės sistemos išbandymas, ir patvirtina

jos (sistemos) korupciją. Don Žuanui yra leidžiama nepaisyti tam tikrų visuomeninių taisyklių, nes jis tobulai atlieka kitas savo visuomenines pareigas. Ir tik kai jis peržengia aukščiausiojo autoriteto – Anapusinio pasaulio – ribą, pakviesdamas vakarienei paties nukautą mirusįjį, jis galų gale yra nubaudžiamas. Šia prasme Don Žuanas yra įrankis, sukylantis prieš savo šeimnininką, kitaip sakant, instrumentas, sukylantis prieš sistemą.

Don Žuano konceptas taip pat yra ir vyriškojo hiperseksualumo bei vyrų galios prieš moteris raiška. Jis gali funkcionuoti ir būti aktualus tik tokioje visuomenėje, kuri slopina seksualumą ir ypač moterų seksualumą. Don Žuano diskursas - tinkamas instrumentas dominavimui demonstruoti, nes tik pats Don Žuanas yra vienintelis šio diskurso kūrėjas. Don Žuano moterys kalbėti negali, nes prabilę jos išsiduotų turinčios tiesioginės patirties, o tai reikštų, kad jos yra praradusios savo garbę.

Don Žuano transgresijos konceptas įgauna instrumentinę funkciją; nors Don Žuanas pats transgresijos nepatiria, jis yra transgresijos instrumentas kitiems. Tokia yra Don Žuano triksteriškoji funkcija: jis tarsi dievas triksteris Hermis perkelia merginas per nekaltybės slenkstį į moterystę. Kaip triksteris jis atveria merginoms laisvo erotizmo erdvę, erotinės laisvės Kosmosą, krikščionybės laikomą nuodėmingu ir gėdingu (visiškai kitaip nei Antikos pasaulyje, kur net dievui išprievartauti jauną merginą nesmerktina). Tačiau Don Žuanas nėra tikrasis triksteris, jis tik atlieka triksterišką funkciją. Jis yra ontologinės transgresijos instrumentas ne tik moterims, kurias jis apgauna, bet ir su tomis moterimis susijusiems vyrams.

Suvedžiojimo konceptas yra svarbiausias Don Žuano koncepto elementas, kuriame susilieja archetipinė, psichosocialinė, estetinė ir konceptualioji šios figūros dimensijos. Feministinis kritinės teorijos diskursas suvedžiojimą traktuoja kaip socialinės nelygybės tarp vyrų ir moterų įrodymą; oficialusis neigiamas suvedžiojimo vertinimas suformuotas požiūriu, kad moters seksualumas yra nuosavybė, priklausanti vyrams ir turinti vertę vedybų rinkoje. Don Žuano apeliavimas ne į moters visuomeninį padėtį, bet į jos pačios asmenį sutrikdo vedybų rinkos procesus ir kelia grėsmę visai rinkai. Patį Don Žuano koncepto suvedžiojimo diskursą sudaro dvi plotmės: žodžiai, skirti moteriai suvilioti, ir Don Žuano kaip suvedžiojimo reputacijos kūrimo bei išlaikymo strategija. Pastaroji socialiniu aspektu yra svarbesnė už verbalinę raišką, nes Don Žuanas įtraukia visuomenę (tiek savo laikmečio, kurioje funkcionuoja, tiek žiūrovų/skaitytojų auditoriją) į savojo diskurso kūrimą.

Tarp daugybės Don Žuano legendos versijų Byrono poema “Don Žuanas” išsiskiria unikalia formos bei personažo interpretacija. Pirmą kartą legenda dėstoma kaip epinis pasakojimas, ir pasakotojas, o ne Don Žuanas tampa tikroju poemos suvedžiotoju. Dvi pasakojimo (Don Žuano ir pasakotojo) plotmės nuolat persipina tarpusavyje. Poemoje išsaugomas Don Žuano konceptas, nors, vėlgi pirmą kartą, Don Žuanas yra ne suvedžiotojas, o suvedžiojamasis.

Galios konceptas poemoje išlaikomas, nes tiek Don Žuanas, tiek pasakotojas dominuoja savo naratyviniuose lygmenyse. Don Žuano santykiuose su moterimis jis išlieka suvedžiojamuoju (pasyviu veikėju), tačiau socialinėse situacijose, į kurias patenka, jis dominuoja visada. Diskurso aspektu abiejuose lygmenyse dominuoja pasakotojas, nes jis poemoje mąsto ir kalba, o Don Žuanas tik veikia. Pasakotojo valdžia ir galia moterims reiškia atvira silpnosios lyties kritika (paskelbimo metu poema traktuota kaip iš moterų besityčiojantis kūrinys ir buvo griežtai nerekomenduojama moteriškai auditorijai).

Transgresijos konceptas kūrinyje itin ryškus ir artimas Bataille idėjai, kad transgresija yra ekstremalios prievartos aktas. Prievarta, smurtas – itin svarbus Byrono *Don Žuano* motyvas, atskleidžiantis autoriaus socialinius interesus ir ontologinį nerimą.

Suvedžiojimo konceptas taip pat konstruojamas dviejuose lygmenyse: Don Žuano ir pasakotojo. Svarbiausias jų abiejų elementas – suvedžiojimo diskursas. Don Žuano naratyvo lygmenyje dominuojanti figūra visada yra moteris. Šio lygmens suvedžiojimas yra bebalsis (žvilgsnių, išvaizdos, atodūsių), ir visada atveda į (seksualinio) akto realizaciją – remiantis Baudrillard’u, tai būtų *vyriskas* suvedžiojimo modelis. Pasakotojo lygmenyje suvedžiojimas yra procesas, nukreiptas į auditoriją, išlaikant vieną svarbiausių Don Žuano diskurso savybių – skaitytojų indėlį į Don Žuano reputacijos kūrimą. Vengdamas ‘įgarsinti’ suvedžiojimą, Byronas siekia įtraukti auditoriją į Don Žuano legendos kūrimo procesą. Palikdamas erotizmą skaitytojo vaizduotei, Byronas savo poema realizuoja Baudrillard’o minimą principą – pasakojimas suvedžioja savo skaitytoją, nes *pasakoja apie* suvedžiojimą. Tai yra, anot Baudrillard’o, *moteriskas* suvedžiojimas, nes, nors veikdamas per kalbą ir kalbos dėka, jis demonstruoja žaidimą ženklais ir nuolat atidėlioja rezultatą – poemos pabaigą. Kadangi pati poema yra nebaigta, skaitytojo suvedžiojimas, vertinant pagal Baudrillard’ą, įgauna tobulą formą.

Viena kertinių darbo apie Don Žuano figūrą kaip kultūrinį konceptą išvadų būtų teiginys, kad dėl vakarietiško mentaliteto ypatumų pats Don Žuano koncepto kaip *suvedžiotą archetipo* atsiradimas yra socialinis reiškinys, nulemtas patriarchalinės visuomenės, kur moteris yra traktuojama kaip tam tikros funkcijos atlikėja, visada susijusi su šeima, vienintele priimtina ir suprantama moters egzistencijos vieta. Moteris tokioje visuomenėje yra suvokiama ir traktuojama ne kaip mąstantis, savarankiškas subjektas, o kaip nuosavybė, prekė. Don Žuanas nepaiso jos socialinio statuso, apeliuoja į pačios moters aistrą ir taip iškreipia patį ‘apsikeitimo nuosavybe’ procesą, patriarchalinėje visuomenėje vykstantį vedybų formą. Don Žuano susidomėjimas moterimi ir tokiu būdu sukuriama jos ‘ekvivalentinė vertė’ sukelia netikėtą pavojų moters ‘vartojimo vertei’.

Kultūrinė Don Žuano koncepto žinia grindžiama trimis teiginiais. Pirma, žmogiškasis erotizmas ir seksualumas turi būti reguliuojami, kad netrukdytų visuomeninės sistemos poreikiams, o visi, kurie išdrįs naudoti seksualumą savo individualioms reikmėms, bus galiausiai nubausti. Antra, seksualumą apibrėžiančių normų pažeidimas gali vesti į ontologinę transgresiją, kuri pasiekama tik rizikuojant pažeidėjo visuomenine padėtimi, ką vargu ar verta daryti. Trečia, suvedžiojimas yra iliuzija, taigi negali išsipildyti, todėl kiekvienas suvedžiojimas yra pasmerktas baigtis suvedžiojamojo nusivylimu.

Reikšmė, kurią Don Žuano konceptas komunikuoja savo visuomenės atstovams, gali būti taip reziumuota: Don Žuanas yra laisvės įsikūnijimas patriarchalinėje griežtai reglamentuotoje visuomenėje su aiškiai apibrėžtais vyrų ir moterų vaidmenimis. Don Žuanas gali laisvai rinktis seksualinę partnerę – tokia prabanga prieinama tik nedaugeliui, ir ji yra aršiai ginama (intymumas ir seksualumas apskritai yra labiausiai saugomos asmeninio gyvenimo sritys vakarietiškoje kultūroje). Moteris jo geidžia, vyrai jam pavydi ne dėl jo paties, bet dėl to, ką jis simbolizuoja – aistros laisvės. Kritinė teorija leidžia daryti išvadą, kad Don Žuano skleidžiama žinia slypi jo instrumentinėje funkcijoje, skirtoje vyriškam hiperseksualumui (kuris būdingas daugumai jaunų vyrų) reguliuoti. Jis taip pat veikia kaip instrumentas moteriškajam seksualumui reguliuoti už šeimos institucijos ribų. Don Žuanui leidžiama elgtis taip, kaip jis elgiasi, būtent dėl to, kad jo užduotis – atgrasinti jaunas merginas nuo ikivedybinio sekso.

Šią kompleksišką kultūrinę žinią transliuojantis Don Žuano konceptas pilnai susiformavo XX a. viduryje, ir tai patvirtina terminų *donžuanizmas*, *donžuanas* populiarumas bei vartoseną masinėje kultūroje.

Don Žuano koncepto reikšmė ir vertė priklauso nuo juo paremtą draudimo. Antroje XX a. pusėje, pakitus socialinėms seksualumo reguliavimo normoms, Don Žuano konceptas tapo nebeįdomus. Tačiau jis nedingo iš kultūrinių refleksijų lauko, o buvo konceptualizuotas kaip popkultūros herojaus forma ir virto filmo personažu – superagentu Džeimsu Bondu. Donžuaniškosios savybės (suvedžiojimas, hiperseksualumas, autoriteto nepaisymas) naujajai postmodernaus herojaus figūrai tampa norma.

Konceptualus Bondo figūros vertinimas išryškina jo ir Don Žuano panašumus. Abu personažai yra suvedžiojimo, transgresijos ir galios/ dominavimo konceptų sankirtos taškai. Tačiau jei moterų suvedžiojimas yra Don Žuano koncepto centre, tai Bondui jis tėra antrinis. Galios/ dominavimo požiūriu šis santykis yra priešingas: nors Bondas, kaip ir Don Žuanas, yra dominuojanti figūra, tačiau Don Žuanas yra instrumentas, sukylantis prieš savo šeimnininką, ir turi būti nubaustas. Tuo tarpu Bondas yra instrumentas, paklūstantis pagrindiniam sistemos įstatymui – tarnauti jai. Bondas nėra socialinių normų pažeidimo simbolis, priešingai – jų įtvirtinimo įrankis.

Transgresijos konceptas kardinaliausiai skiria šias figūras vieną nuo kitos. Jei Don Žuanas yra ontologinės transgresijos figūra tiek savo aplinkos moterims, tiek kitiems vyrams, tiek žiūrovams/ auditorijai, Bondui netinka nei vienas iš šių transgresinių aspektų. Terminas, tiksliausiai apibrėžiantis Bondo poveikį jo auditorijai, yra 'iliuzija' – suvedžiojimo iliuzija. Jei Don Žuanas puoselėja savo auditorijos iliuziją, kad sistemai galima pasipriešinti, tai Bondas gundo savo žiūrovus iliuzija, kad pasipriešinimas nereikalingas, kad sistema pati pasirūpins savo elementais – t.y. žiūrovais, laikui atėjus.

Kritinės teorijos šalininkai kritikuoja kultūrinių procesų supaprastinimą, būdingą masinei sąmonei ir popkultūrai. Jie įrodinėja, kad, nors skatinimas vartoti sukuria 'pasiturinčią visuomenę', žmonės tokioje aplinkoje tampa pasyviais instrumentais, tiesiog vartotojais, o prekės ir paslaugos virsta naujosiomis kontrolės formomis. Dėl to kultūros komercializacija neišvengiamai gamina naujus herojus, kuriems forma yra svarbesnė už turinį. Tačiau Don Žuano ir Džeimso Bondo atveju turinio stoka yra

svarbus momentas, kuris iš tiesų neturėtų būti siejamas su kultūros komercializavimu ar su XX a. kultūra apskritai. Refleksijos apie savo elgesio motyvus nebuvimas sukuria šiuose personažuose tam tikrą tuštumą, į kurią žiūrovai gali projektuoti savo iliuzijas apie jų tikruosius motyvus. Juk turi būti priežastis, dėl kurios Don Žuanas negali pasitenkinti viena moterimi, o Džeimsas Bondas yra toks santūrus ir šaltakraujis, ir auditorija yra laiminga, galėdama pati atrasti tą motyvaciją, t.y. dalyvauti legendos kūrimo procese. Kai šios slaptos priežasties egzistavimo iliuzija išsklaidoma ir atskleidžiami tikrieji motyvai, neišvengiamai ateina nusivylimas, apnuodijantis suvedžiojimo procesą. Herojus virsta paprastu žmogumi, ir tai sugriauna jo didvyriškumą auditorijos akyse.

Don Žuanas yra ne tik archetipas ar konceptas, bet ir elgesio modelis, būdingas tiek moterims, tiek vyrams. Don Žuanas suvedžioja savo auditoriją laisvės pažadu – ir kiekvienas bent vieną akimirką *galime* išgyventi to pažado išsipildymą. Savo ruožtu Džeimsas Bondas perkelia žiūrovus į iliuzinę realybę, kur egzistuoja ne laisvė, o tik jos simuliacija. Bondas suvedžioja iliuzija, kurios realiai niekada nepatirsime, bet jo suvedžiojimo paslaptis slypi postmoderno iliuzijos *troškime*. Žiūrovai suvokia, kad tai iliuzija, bet leidžiasi apgaunami ir džiaugiasi, galėję ją patirti.

Kristina Stankevičiūtė (g. 1974) 1992–1996 m. studijavo Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete, įgijo anglų filologijos bakalauro laipsnį. 1998 m. baigė magistro studijas Vytauto Didžiojo universitete, jai suteiktas anglų literatūrologijos magistro laipsnis. 2000–2009 m. studijavo Vilniaus universiteto Kauno Humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros doktorantūroje. Studijos nutrauktos pasibaigus terminui.

1998 - 2011 m. dirbo Vilniaus universiteto Kauno Humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedroje bei Kauno technologijos universiteto Užsienio kalbų centre anglų kalbos ir literatūros dėstytoja, dalyvavo kuriant Techninės kalbos vertimo specialybės studijų programą Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. 2007–2008 m. baigė Ryšių su visuomene profesinių studijų programą Lietuvos žurnalistikos centre. 2011–2014 m. dirbo kultūros vadybos srityje, buvo tarptautinio menų projekto “Menas senuosiuose Lietuvos dvaruose” kuratorė, tarptautinio vidutinių Europos miestų kultūrinio bendradarbiavimo tinklo “CreArt” komandos Lietuvoje narė. Nuo 2015 m. dirba Kazimiero Simonavičiaus universitete lektore, dėsto anglų kalbą, skaito kultūros istorijos kursus.

Mokslinių interesų sritys: kultūrologija, kritinė teorija, populiariosios kultūros tyrimai.

PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA

“The power message of the Don Juan figure”. *Verbum* (Vilniaus Universitetas), 2015, vol. 6, p. 196-206.

“Transgression à la Byron: Don Juan, Cantos VII and VIII”. Konferencijos pranešimas, publikuojamas kolekciijoje *Byron’s Aesthetic [Dis]Orientations*, Peter Lang Series, Gdansk, Poland, 2016.

“Don Juan as a psychosocial type: a historical overview”. *Inter-Studia Humanitatis* (Šiaulių Universitetas) 2016, vol. 19, p. 42-58.

“Don Juan: the discourse of seduction as an exercise of power”. Priimtas publikuoti Vilniaus Universiteto Kauno humanitarinis fakulteto leidinyje *Respectus Philologicus* 2016 m. numeryje, vol. 30 (35). Leidinys pasirodys spalio 25 d.

“The concept of the postmodern seducer: Don Juan or James Bond?”. Priimtas publikuoti Gdanskio universiteto (Lenkija) leidinyje *Beyond Philology* 2016 m. numeryje.

STAŽUOTĖS, KONFERENCIJOS, PASKAITOS

Rugpjūčio 4-13, 2001 m. Bostonas – Niujorkas–Delaware universitetas, JAV. 27-oji tarptautinė Bairo no draugijos konferencija *Byron: Heritage and Legacy. An American Experience*.

Gegužės 11-19, 2002 m. Messolonghi, Graikija. 1-oji tarptautinė studentų konferencija, organizuota Messolonghi Bairo no tyrimų centro. Skaitytas pranešimas *On the History of Donjuanist Sexuality: In Search for Don Juan's Greek (and Roman) Ancestors*.

Vasario 2-26, 2003 m. Londonas, D. Britanija. Savarankiška stažuotė Britų nacionalinėje bibliotekoje, mokslinis vadovas dr. Stephen Regan (Royal Holloway koledžas, Londono Universitetas).

Liepos 1-7, 2015 m. Gdanskas, Lenkija. 41-oji tarptautinė Bairo no draugijos konferencija *Reality, Fiction and Madness*. Skaitytas pranešimas *Transgression à la Byron: Don Juan, Cantos VII & VIII*.

Rugsėjo 17-18, 2015 m. Vilniaus universitetas, Vilnius. 6-oji tarptautinė konferencija *Linguistic, Educational and Intercultural Research*. Skaitytas pranešimas *The Power Message of the Don Juan Figure*.

Rugsėjo 17-20, 2015 m. Nida. Kasmetinis Lietuvos doktorantų susitikimas *Užuovėjos 2015: Kalbos mirtis ir prisikėlimas*. Skaitytas pranešimas *Don Žuanas. Suvedžiotojo monologas*.

Rugsėjo 25, 2015 m. Vilnius. “Tyrėjų naktis”, Kazimiero Simonavičiaus universitetas. Vieša paskaita *Šiuolaikinis herojus: nuo Don Žuano iki Džeimso Bondo*.

Rugsėjo 30, 2016 m. Vilnius. “Tyrėjų naktis”, Kazimiero Simonavičiaus universitetas. Vieša paskaita *Ar tu/ Ar aš/ Ar kitas yra Don Žuanas?*

